

Piri Reis'i Yok Sayan Bir Osmanlı Portolan Metni

Dimitris LOUPIS*

Başlangıçlarından beri Akdeniz etrafındaki medeniyetler deniz ve denizcilikle yakın bir ilişki içinde olmuşlardır. Hiçbir yazılı kaynağın olmadığı zamanlardan Akdeniz'de seyahat eden gemi ve gemicilere dair betimlemeler vardır. Deniz, kara ve adalardaki nüfusun yayılışı, ticaretin gelişmesi ile kültürler arası ilişkiler ve genel anlamda değiş tokuş açısından temel iletişim kanalı haline gelmiştir. Kaptanlık sanatı geometri, astronomi ve coğrafya bilimlerinin ilerlemesiyle orantılı olarak yavaş bir gelişim süreci geçirmiştir. Akdeniz denizcisi, önceleri kıyı şeridinde, ardından açık denizlerde kaptanlık etmesine yardımcı olan bir dizi araca sahipti.¹ Pusulalar, usturlaplar,² denizcilikle ilgili kılavuz kitaplar ve hidrografik haritalar kaptanlık sanatını geç ortaçağa kadar desteklemiştir.³

* Bilkent Üniversitesi Tarih Bölümü. Bu makale 14. CIEPO (Comité International des Études Pré-Ottomanes et Ottomanes) Symposium/Uluslararası Türk İncelemeleri Sempozyumu, İzmir-Çeşme-Manisa 18-22 Eylül 2000'de bildiri olarak sunulmuştur. İngilizce orijinali "An Unpublished Anonymous Ottoman Portolan-Text that ignores Piri Reis." CIEPO, *Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Araştırmaları Uluslararası Komitesi XIV. Sempozyumu Bildirileri. İzmir-Manisa, 18-22 September 2000* (Ankara: Türk Tarih Kurumu tarafından basılmak üzere). Kebikeç için İngilizcesinden çeviren Ekin Uşşaklı.

1 Bkz. John H. Pryor, *Geography, Technology, and War: Studies in the Maritime History of the Mediterranean, 649-1571* (Cambridge: Cambridge University Press, 1988), 53.

2 Bkz. J. Randier, *Marine Navigation Instruments* (London: John Murray, 1980).

3 Geç Ortaçağa dek Akdeniz'de denizcilik teknikleri için bkz. Konrad Kretschmer, *Die italienischen Portolane des Mittelalters: Ein Beitrag zur Geschichte der Kartographie und Nautik*, Veröffentlichungen des Instituts für Meereskunde und des Geographischen Instituts an der Universität Berlin, cilt 13 (Berlin, 1909; yeniden basım Hildesheim: Georg Olms, 1962), 8-33. Aynı zamanda bkz. David W.

Bu çalışma, denizcilikle ilgili el kitapları üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu metinler, uzay geometrisinde limanların konumları, aralarındaki mesafeler ve yönler, suyun niteliği (derinlik, resifler, sığlık bölgeler ve boğazlar), içme suyu, yiyecek, gemi kerestesi gibi doğal kaynaklar ve gemideki denizcilerin ihtiyaç duyabileceği diğer bütün bilgileri; yani karanın fizikî görünüşü ve suyun yoğunluğuna dair kısa ve temel bilgileri içermektedir.

Denize dair bu tür deniz ve denizcilik el kitapları öncelikle antik Yunan'da görülmüştür ve *periploi* (tekil. *periplus*) olarak adlandırılmıştır; diğer taraftan Bizans'ta *stadiasmoi* (tekil. *stadiasmos*) olarak adlandırılırlardı.⁴ İtalyanlar bu metinleri *conpasso de navigare* ve aynı zamanda Modern Yunanlılar tarafından da kullanılan *portolano*⁵ terimi ile adlandırmışlar; Portekizliler ise *roteiros*⁶ terimini kullanmışlardır. Arapça terim *masâfât* ya da İtalyanca orijinalinin değiştirilmiş hali olan *kunbâs*'tır. Batılı portolan metinleri Arapça'dakilerden tamamıyla farklıdır; Batılı metinler dünya üzerindeki iki yer arasındaki mesafe ölçümlerine dayanırken, Arapça metinler bir limanın yıldızlara, özellikle de Kutup Yıldızı'na göre konumunu belirtmekteydi. Bildiğimiz Arapça

Waters, *Science and the Techniques of Navigation in the Renaissance* (Greenwich: National Maritime Museum, 1976). On altıncı yüzyıl denizcilik teknikleri için bkz. John Francis Guilmartin, Jr., *Gunpowder and Galleys: Changing Technology and Mediterranean Warfare at Sea in the sixteenth Century* (Cambridge: Cambridge University Press, 1974), 64-7. Bkz. Avelino Teixeira de Mota, "L'art de naviguer en Méditerranée du XIV au XVII siècle et la creation de la navigation astronomique dans les Océans," *Le navire et l'Economie Maritime du Moyen Âge au XVII siècle, principalement en Méditerranée*. Deuxième Colloque International d'Histoire Maritime (Paris: SEVPIEN, 1958), 127-54. Portekiz ve İspanyol denizcilik sanatı için bkz. Avelino Teixeira de Mota, *A arte de navegar de Portugueses e Espanhóis na Época dos Descobrimentos* (Lisboa: Anais do Clube Militar Naval, 1944) ve José Maria Lopez-Piñero, *El arte de navegar en la España del Renacimiento* (Barcelona: Labor, 1985).

4 Bkz. O. A. W. Dilke, "Cartography in the Byzantine Empire," *The History of Cartography* Cilt. 1. Cartography in Prehistoric, Ancient and Medieval Europe and the Mediterranean, yay. J. B. Harley ve David Woodward (Chicago & London: The University of Chicago Press, 1987), 259-60. *Periploi* ve *stadiasmoi* için bkz. K. Kretschmer, 149-63.

5 Bkz. Henry & Renée Kahane ve Andreas Tietz, *The Lingua Franca in the Levant. Turkish Nautical Terms of Italian and Greek Origin* (Urbana: University of Illinois Press, 1958), §512.

6 Portekiz denizcilik edebiyatı metinlerde çeşitlilik gösterir: *guias náuticos* (denizcilik rehberleri ve astronomik düzenler), *livros de marinharía* (denizcilerin kitapları), *roteiros* ve *artes de navegar* (denizcilik sanatları). *Livros de marinharía* için bkz. Luís de Albuquerque, "Textos mal conhecidos respeitantes à Marinha do Séc. XVI-XVIII." *Estudos de História* 'da, cilt IV (Coimbra: Biblioteca Geral da Universidade de Coimbra, 1976), 259-361. *Roteiros* için bkz. A. Fontoura da Costa (yay.), *Este Livro he de Rotear. Bibliografia dos Roteiros Portugueses até ao ano de 1700* (Lisboa: Arquivo Histórico da Marinha, 1993) ve A. Teixeira da Mota, "Evolução dos Roteiros Portugueses Durante o Século XVI," *Revista da Universidade de Coimbra* 24 (1969): 201-28. İkinci yayını Coimbra: Agrupamento de Estudos de Cartografia Antiga, 1969, sep. XXXIII.

denizcilik el kitapları, Akdeniz'e değil, Hint Okyanusu'na daırdır⁷. İbn Mâcid ve Süleyman al-Mahrî tarafından 15. yüzyılın sonları ve 16. yüzyılın başlarında yazılmış olan bu metinleri Gabriel Ferrand yayınlamıştır.⁸

Batı Avrupa denizciliğinin en eski portolan metninin tarihi geç ortaçağa 1200'e dayanmaktadır. Latince, İtalyanca, genellikle Venedikçe yazılmış çok sayıdaki portolan metni 15. ve 16. yüzyıllarda ortaya çıkmışken; Yunanca portolanların tarihi 16. yüzyıla uzanmaktadır.

1520/1'de Piri Reis, Akdeniz üzerine kendi kılavuz bilgilerini *Kitab-ı Bahriye*'de sunmuştur. Bu, bilinen ilk Osmanlıca denizcilik metnidir. İki farklı nüshası vardır ve ikincisinin tarihi 1525/6'dır.⁹ En önemlisi, Arap denizcilik sanatıyla hiçbir ilişkisi olmayan ve İtalyan portolanlarını hatırlatan bu denizcilik talimatlarını Akdeniz'in tüm liman ve adalarının ayrıntılı şemalarının takip etmiş olmasıdır.¹⁰ Bunların denizcilikte kullanılan ilk nüshaları 1551'den (Dresden, Sachsische Landesbibliothek, MS. Ed. 389) 1721'e (İstanbul, Süleymaniye, Ayasofya 2605) kadar uzanan yirmiden fazla kopyadır. Aynı zamanda, yalnızca metinlerden oluşan haritasız nüshalar da mevcuttur. Paris'te Bibliothéque Nationale'de tamamlanmamış bir nüsha (MS Suppl. Turc 219) ve Süleymaniye Kütüphanesi'nde de (Hüsrev Paşa 264) 1770-1'e tarihlenen bir nüsha bulunmaktadır. Bu nüshalar iki buçuk yüzyıl boyunca denizcilik kılavuzları olarak kullanılmıştır. Osmanlı gemileri bu nüshaları 16. ve 18. yüzyıllarda Ege ve Akdeniz

- 7 Arap denizcilik sanatı ve teknikleri için bkz. Gerald R. Tibbets, "The Role of Charts in Islamic Navigation in the Indian Ocean," *History of Cartography*, cilt 2, kitap 1. *Cartography in the Traditional Islamic and South Asian Societies*, yay. J. B. Harley ve David Woodward (Chicago & London: The University of Chicago Press, 1992), 256-62.
- 8 Gabriel Ferrand, *Le Pilote de mers de l'Inde, de la Chine et de l'Indonésie, par Sulaymân al-Mahrî et Sibâh ad-Dîn Ahmad bin Mâjîd. Texte arabe, reproduction phototypique du manuscrit 2559 de la Bibliothèque nationale de Paris*, publié par G. F. (Paris: P. Geuthner, 1925). Ayrıca, bkz., aynı yazar, "Les instructions nautiques de Sulaymân al-Mahrî (XVI siècle)," *Annales de Géographie* 32.178 (1923): 298-312 ve "L'élément persan dans les textes nautiques arabes des XVe et XVIe siècles," *Journal Asiatique* 204 (1924): 193-257.
- 9 Tıpkıbasımı için bkz. Piri Reis, *Kitab-ı Bahriye*, ed. E. Z. Ökte, 4 cilt (Ankara: The Historical Research Foundation - Istanbul Research Center, 1998). Piri Reis hakkında, *Kitab-ı Bahriye* ve Osmanlı deniz haritaları için bkz. Dimitris Loupis, *Ho Piri Reis (1465-1553) khartographiei to Aigaiou. He Othomaniki khartographia kai he limni tou Aigaiou* [Piri Reis (1465-1553) ve Ege haritacılığı. Osmanlı haritaları ve Ege gölü] (Atina: Trokhalia, 1999).
- 10 Arap ve Osmanlı deniz coğrafyası için bkz. Ignatii Yu. Krachkovskii, "Morskaja geografija v vekakh XV-XVI u Arabov i Turok [İgnatii Yu. Kraçkovski, "15-16. yüzyıllarda Arap ve Türklerde Deniz Coğrafyası]," *Geographicheskii Sbornik* 3 (1954): 13-44. Osmanlı deniz haritaları için bkz. Svat Soucek, "Islamic charting in the Mediterranean," *The History of Cartography*, cilt 2, kitap 1, *Cartography in the Traditional Islamic and South Asian Societies*, yay. J.B. Harley ve David Woodward (Chicago & London: University of Chicago Press, 1992), 263-92.

sularında kullanmıştır.¹¹ Belirli noktalarda yaptığı ölçümler ve denizcilikteki büyük deneyimiyle Piri Reis, denizcilik teknolojisiyle ilgili oldukça zengin ve doğru bilgiler içeren bir metin derlemeyi başarabilmiştir. 16. yüzyılın ilk yarısında *Kitab-ı Bahriye* Akdeniz'in en güncel ve güvenilir portolanı olmuştur. Piri Reis'in denizcilik tekniği ve sanatı o dönem için, İtalyan denizcilik ustalarınınkinden üstün görünmektedir. Üretilen nüsha sayısından da görülebileceği gibi *Kitab-ı Bahriye* denizciler tarafından sıkça başvurulan bir kaynak olmuştur.

Piri Reis'ten sonra,¹² 1783'de *Mühendishane-i Bahri-i Hümayun*'un¹³ yeniden düzenlenişine ve III. Selim (1789-1807) tarafından gerçekleştirilen denizcilik reformlarına dek, Osmanlı denizcilik teknolojisinde çok az bir gelişme kaydedilmiştir.¹⁴ Bu, Ege'de Osmanlı donanmasının dinamik "altın" çağından, 16. yüzyılda Çeşme'de küçük bir Rus filosunun tüm Osmanlı donanmasını yok ettiği korkunç savaşa (1770) kadar Akdeniz'de geçen dönemdir.

Akdeniz denizciliğinde yüzyıllar boyunca edinilen deneyim, denizcilerin teknik donanım ve kılavuzlar olmaksızın Akdeniz'e açılmalarını mümkün

11 Geç 17. yüzyıla kadarki kaynaklara göre her Osmanlı kalyonunda harita ve pusula kullanabilen bir reis olurdu. Bkz. İdris Bostan, *Osmanlı bahriye teşkilâtı: XVII. yüzyılda Tersâne-i Âmire* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1992), s. 86 ve 181.

12 Bu dönem için bkz. Daniel Panzac, "La flotte de guerre ottomane au milieu du XVIIe siècle," *Bulleten* 60.228 (1996): 389-419.

13 Denizcilik Okulu için bkz. Giambattista Toderini, *Letteratura Turchesca*, 3 cilt (Venezia: G. Storti, 1787), I: 172-81. 1795'te Eski'de "Fenn-i Derya ve Coğrafya" adı altında yeni bir denizcilik bölümü kurulmuştur. Burada denizcilik, coğrafya ve haritacılık öğretilirdi. "Denizcilik üzerine dersler veren üç Fransız deniz subayı vardı; derslerinin çoğu Türkçe'ye tercüme edilir, öğrencilerin kullanımı için İstanbul'daki Fransız elçilik matbaası tarafından basılırdı. 1789'un ortalarında ve özellikle de 1792'deki savaşın sonuna dek Fransız uzmanlar geri çekilince, nitelikli öğretmenlerin eksikliği İsmail Efendi ve İbrahim Efendi'nin en iyi öğrencilerini eğitmenler olarak kullanmalarına neden oldu; haftada üç gün kendilerine ders veriyor her Salı ve Cuma ise öğrettiklerini öğrencilere öğretmeleri için onları öğrencilere gönderiyorlardı... Aktif deniz görevine çıkmak isteyenlere özel denizcilik dersleri verilmeye ancak 1792'de başlandı." Bkz. Stanford Shaw, *Between Old and New. The Ottoman Empire under Sultan Selim III, 1789-1807* (Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1971), 159.

14 Bkz. Stanford J. Shaw, "Selim III and the Ottoman Navy," *Turcica* 1 (1969): 212-41; aynı yazar, *Between Old and New. The Ottoman Empire under Sultan Selim III, 1789-1807* (Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1971), 150-66. Donanma reformları hakkında bkz. Ali İhsan Gencer, *Bahriye'de yapılan islahat hareketleri ve Bahriye Nezareti'nin kuruluşu, 1789-1867* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1985); İdris Bostan, "Osmanlı bahriyesinin modernleşmesinde yabancı uzmanların rolü, 1785-1819," *Tarih Dergisi* 35 (1984-94): 177-92; aynı yazar, "Osmanlı bahriyesinde modernleşme hareketleri I. Tersane'de havuz inşası, 1794-1800," *150. Yılında Tanzimat'ta*, yay. Hakkı Dursun Yıldız (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1992), 69-90; Stanford J. Shaw, *History of the Ottoman empire and Modern Turkey*, Cilt I: *Empire of Decay: The Rise and Decline of the Ottoman Empire 1280-1808* (Cambridge: Cambridge University Press, 1976), 263-4.

kılmıştır.¹⁵ Denizciler kendi deneyimleriyle kavrulmuşlardı. Onlar, Tony Campbell'in de doğru bir şekilde ifade ettiği gibi, *zihinsel haritalardı*.¹⁶ Elbette ki, Akdeniz'in doğası açık denizler ve okyanuslardakinin aksine bu gibi taktikler için müsaittir. Bu da Osmanlıca kaleme alınmış denizcilik rehberlerinin olmayışını açıklayabilir. Bir diğer olgu da, Osmanlı gemilerinin kaptanlarının çoğunlukla Kuzey Afrikalı ya da Yunanlı olmalarıdır. Stanford Shaw'a göre onlar, denizcilik hakkındaki pratik deneyimlerin gerektirdiğinden fazla bir teknik bilgiye sahip değillerdi.¹⁷ Bir başka nokta da, bu Yunanlı kaptanların kendi dillerinde kaleme alınmış denizcilik el kitaplarını kullanabilmeleridir. 16. yüzyıla ait yedi Yunan portolan metninin varlığından haberdarız. En eski kopya 1534 tarihlidir ve Atina'daki Yunan Parlamentosu Kütüphanesi'nde saklanmaktadır (MS 108). Ayrıca, 1573'te Venedik'te Demetrius Tagias tarafından yayımlanmış bir portolan da mevcuttur.¹⁸ Bu eğitici metinde Tagias Nisan 1559'da eline geçen bir portolan metninden bahsetmektedir. Onun *Portolano*'su Venedik'te 1618, 1641, 1729, 1780 ve 1800'de yeniden basılmıştır. Yani, 1534'den 1800'e¹⁹ kadarki 266 yılı kapsayan Yunanca yedi elyazması ve altı portolan metni baskısının varlığından söz edebiliriz. Bu da, Fransız ve İngiliz donanmasının haritalar, orografik tarifeler, derinlik ölçümler ve ölçüm detaylarıyla desteklenen güncel denizcilik kılavuz kitapları ürettikleri bir dönemde, Yunanca konuşan denizcilerin 19. yüzyılın başlarına dek bu portolanları düzenli bir biçimde kullandıklarını göstermektedir. Fransız ve İngiliz rehberleri büyük bir başarı sağlamıştır ve Yunanca da dahil olmak üzere pek çok dile tercüme edilmiştir. Denizcilik üzerine diğer bir kitap olan De Truguet²⁰ imzalı *Traité de manoeuvre pratique* Türkçe'ye çevrilmiştir ve 1202/1788'de *Usulü'l-maarif fi fenn-i vech-i tasnif-i sefa'in-i donanma ve fenn-i tedbir harekatuha* adıyla basılmıştır; öte yandan

15 Bkz. Fernand Braudel, *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II* (New York: Harper and Row, 1972), 103-8; yani zamanda, John H. Pryor, 53; Hamilton Gibb ve Harold Bowen, *Islamic Society and the West. A Study of the Impact of Western Civilization on Moslem Culture in the Near East*, cilt. 1: *Islamic Society in the Eighteenth Century*, Bölüm 1 (London: Oxford University Press, 1950), 105-6.

16 Tony Campbell, "Portolan Charts from the Late Thirteenth Century to 1500," *The History of Cartography*, Cilt 1. *Cartography in Prehistoric, Ancient and Medieval Europe and the Mediterranean*, yay. J. B. Harley ve David Woodward (Chicago & London: The University of Chicago Press, 1987), 386.

17 Stanford J. Shaw (1969), 214.

18 Armand Delatte (ed.), *Les Portulans Grecs* (Liège: Bibliothèque de la Faculté de Philosophie et de Lettres de l'Université de Liège, 1947), ve *Compléments* (Bruxelles: Palais des Académies, 1958).

19 Bkz. St. I. Makrymihalos, "Hellenikoi portolanoi tou 16^{ou}, 17^{ou} kai 18^{ou} aionos," *Eranistes* [St. I. Makrimihalos, "16, 17 ve 18. yüzyıl Yunan Portolan Metinleri"] 1 (1963): 128-55 & 211-21.

20 Kitap ilk olarak Amiral Cte Laurent-Jean-François de Truguet, *Traité de manoeuvre pratique* olarak basılmıştır (Constantinople: Imprimerie de l'Ambassadeur de France, 1787). Bkz. A. Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde ilim* (İstanbul: Remzi, 1991), 204. S. Shaw bu kitabı Charleton'a atfeder (?).

Tondot imzalı *Traité de pilotage et de navigation. Eléments de géometrie* Türkçe'ye çevrildiği halde hiçbir zaman yayınlanmamıştır.²¹

Borgiano Portolanları Metni

İtalyan kütüphane ve arşivlerinde Osmanlı denizcilik kartografisi üzerine araştırma yaparken, uluslararası bibliyografyalardaki tek Türkçe portolan metni olarak Piri Reis'in *Kitab-ı Bahriye*'sini göstermelerine rağmen, hiç beklenmedik bir biçimde Osmanlıca bir denizcilik kılavuz kitapçığına rastladım. Bu kitapçık Roma'daki Biblioteca Apostolica Vaticana'ya aittir ve Borgiano Turco 72 olarak kataloglanmıştır.²² Karton kapaklı bir kağıt yazmasıdır. 22x16 cm ebadındadır. *Nesih* yazısıyla kaleme alınmış 36 yapraktan oluşmaktadır. Yer adları kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Yazarın adı ya da tamamlanma tarihi yoktur. İçeriği şöyledir:

- yy. 1b-3a Ege Denizi portolan metninin içerik listesi
- yy. 3b-4a İtalyanca elyazmasının kısa bir tanımılaması
- yy. 4b-5a Boş yapraklar
- yy. 5b-30b Ege Denizi portolan metni (*Birinci Borgiano Portolani*)
- yy. 30b-34a Akdeniz ada ve limanlarının tamamlanmamış mesafe portolanı (*traverso*) (*İkinci Borgiano Portolani*)
- yy. 34b-36a Boş yapraklar
- y. 36b Bir kalyonun bir limana nasıl girdiği ve çıktığına dair teknik bilgileri içeren kısa bir not.

İçerik listesi, 15. ve 16. yüzyıl İtalyan ve Yunan portolan metinlerine benzeyen denizcilik kılavuz bilgilerini kapsamaktadır. Küçük ve büyük kalyonlar için sade ve basit talimatlar *Kitab-ı Bahriye*'dekilere benzer tarihi ve mitolojik anlatımlarla bölünmemiştir. Yazarın dili ve üslubu basit ve naiftir; ki bu da tanınmış denizciler tarafından çalışmalarına destek olması amacıyla derlenmiş dönem portolanlarının karakteristik bir özelliğidir.

21 Bkz. Stanford Shaw (1969), 227 ve aynı yazar (1971), 442-3 (not 31). Donanma düzenlemeleri ve denizcilik tekniklerini içeren ilk Osmanlı basılı kitapları için, bkz. Henry & Renée Kahane ve Andreas Tietze, 605-6.

22 Ettore Rossi, *Elenco dei manoscritti turchi della Biblioteca Vaticana* (Vaticano: Biblioteca Apostolica Vaticana, 1953), 360'ta kataloglanmış. Svat Soucek bunu hatalı bir biçimde bir harita ya da atlas olarak değerlendirdi. Bkz. S. Soucek, 289.

Birinci Borgiano Portolanı şöyle başlar (yy. 5b-6a):

"[5b] Hālā Bahr-i Sefīdde olan cezirelerūñ limanları beyānındadır. Mānya burnuna dört mil miqdārı qarīb bir liman vardır. Adına Porto Kalya dırler. İçerü girmek içtizā ider ise limanı bilmek için bir kırmızı burun var. Ol maħalle doğru varasın ve ol maħalle mürür eyledikde bir ince burun var. Muħaddem kırmızı burunu kalyonuñ iskele tarafına ve şofiraki ince burunu sancağ tarafına kaldıkda ikisinūñ ortasına gider iken sağ tarafında bir eski kalfe vardır. Dā'imā ince burundan tarafa gidilür, zīrā limanuñ ortasında bir şığı vardır. Üzerinde on beş qarış şuyu vardır. İnce burundan gecdikde hemān temür baragalu taşrasında [6a] palamar bağlanur, daħi içerüye girmege tama^c eylemiyeler. Zīrā içerüsü şıgdur ve bogaz agzında gecdikde iki tarafından gecilür."

Portolan referansa Peloponnessos'un (Mora) güneydoğu yakasından ve Porto Kayo burnundan başlayarak, Saronikos Körfezi, Kuzey Ege Adaları, Kiklad Adaları, Oniki Ada, Kiklad Adaları'nın geri kalan bölgeleri, Girit Adası'yla devam eder; son on referans belirli bir sırayı takip etmeksizin Psara (İpsara), Simi (Sönbeki), Lesvos (Midilli), Andros (Andire), Tinos (İstindin), Ayios/Ay Stratis (Aya Strati) adaları ve Limnos (Limni)'deki Ayios Haralambos Körfezi'ne (Kilisecek limanı) değinir. Portolan burada son bulur.

İkinci Borgiano Portolanı Doğu Akdeniz adaları ile limanları arasındaki mesafeleri veren bir *traverso*'dur. Bu portolan tamamlanmamıştır. Her biri mesafeleri mil olarak ifade eden ve belirli bir ada ya da limandan beş noktanın istikâmetlerini veren 37 gruba ayrılmıştır. Son gruplar bu sıralamayı takip etmez.

İlk grup (y. 30b):

mil. ^c aded	
18	Boğazdan Bozca ađa öñi limanına kıbla lodosa düşer
040	Bozca ağadan Baba burnına kıblanuñ bir bucuğ kerte ²³ lodos tarafına
046	Bozca ağadan Boz Baba başınuñ bir kerte lodos tarafına düşer
120	Bozca ağadan İşkiroza kıbla burnına lodosuñ bir kerte başı tarafına
160	Bozca ağadan Andire boğazı lodosa düşer

Anonim *Birinci* ve *İkinci Borgiano Portolanları*'nin adını anmadıkları Piri Reis'in *Kitab-i Bahriye*'si ile hiçbir ilişkileri yoktur. Tarihi, folklorik, mitolojik konulara yer vermeyen kati denizcilik bilgilerini içermektedirler. Anonim yazar da *Kitab-i Bahriye*'den yararlanmaz. Onun metni *Kitab-i Bahriye*'yi geçmişte bırakır. Gerçekten de Piri Reis'in çalışması geçmişin teknolojisine aittir. Borgiano metni Ege Denizi'ne dair yeni bir

23 Bkz. Henry & Renée Kahane ve Andreas Tietze, *yeri*, § 530.

denizcilik rehberidir.²⁴ Yazarı yalnızca daha önceki portolan metinlerini değil aynı zamanda çağdaş Fransız ve İngiliz rehberlerini de yok sayar. Bu makale tamamlanmış bir araştırmadan ziyade, incelemenin ilk bulgularını dile getirmektedir. Batı Avrupa denizcilik teknolojisi ve kılavuzlarının ve 19. yüzyıl Osmanlı denizciliğinin araştırılması Borgiano Portolanları ile ilgili konulara ışık tutacak ve onların diğer denizcilik çalışmaları ile bağlantılarının anlaşılmasına da yardımcı olacaktır. Bugüne dek yapılan araştırmalar 1200-1650 arası Latin ve İtalyan portolanları,²⁵ 16. yüzyıl Yunan elyazması portolanları ve 1800'e dek basılan Tagias portolanı²⁶ ile, aynı zamanda İngiliz Kılavuzu (1771),²⁷ Henry Michelot imzalı Fransız portolanı (1805),²⁸ John Stewards imzalı İngiliz portolanı (1826)²⁹ ve J. W. Norie, L. Lamberti ve I. G. Mavrommatis tarafından kaleme alınan portolan (1872)³⁰ ile hiçbir bağlantısı olmayan bir metni açığa çıkartmıştır. Bir metin

24 Ege Denizi'ndeki deniz rotaları için bkz. H. Pryor, 97-9.

25 Aşağıdaki metinler ile hiçbir ilişkisi yoktur:

Patrick Gautier Dalché, *Carte marine et portolan au XIIIe siècle. Le Liber de Existencia Riveriarum et Forma Maris Nostri Mediterranei. Pise, circa 1200* (Rome: École Française de Rome, 1995). [yaklaşık 1200]

Konrad Kretschmer, *Die italienischen Portolane des Mittelalters: Ein Beitrag zur Geschichte der Kartographie und Nautik*. Veröffentlichungen des Instituts für Meereskunde und des Geographischen Instituts an der Universität Berlin, cilt. 13 (Berlin, 1909; yeniden baskı Hildesheim: Georg Olms, 1962). [14.'den 16. yüzyıla]

Opera Nova chiamata portolano laqual narra le terre: & porti de leuante cominciando a Venetia andando per tutta la Schianonia fin a Corfu con tutta la Grecia la Morea & Napoli de Romania con tutto L'archipelago: Constantinopoli Candia Rodi Cipro & tutto il Leuante & tutte le isole: terre città e castelli & porti & quanti migliaia da una terra a l'altra & da una isola a l'altra: & tutte stantie porti valle e colubi: scagni: fondi: e sechi dintorno. Novamente stampato (Vineggia: Domenego Zio & Fratelli Veneti, s. d. [yaklaşık 1518]).

Nuovo Portolano non più stampato molto particolare de'l Levante a de'l Ponente (Vineggia: Pavlo Gerardo, 1544).

26 Demetrios Tagias (yay.), *Portolanos* [Portolan] (In Venetia: s. n., 1573).

27 *The English Pilot, Part III. Describing the Sea-Coasts, Capes, Head-Lands, Bays, Roads, Harbours, Rivers and Ports; together with the Soundings, Sands, Rocks and Dangers in the whole Mediterranean Sea...* (London: J. Mount and T. Page, 1771).

28 Henry Michelot, *Portulan de la mer Méditerranée, ou Guide des Pilotes Côtiers, par H. M., ancien Pilote Hauturier sur les Galères. Nouvelle édition corrigée et augmentée de la description des côtes du Levant et des Isles de l'Archipel par un autre navigateur* (Marsille: Jean Mossy, 1805).

29 John Stewards, *General Directions for the Navigation of the Archipelago, with remarks on several ports and anchorages in that sea, together with a few correct latitudes, and magnetic bearings, of various places therein, by J. S. Esq., Captain of His Majesty's Ship Seahorse* (s1 [London?]: s.n., 1826).

30 Bu kılavuzun 1872 yılında Hermoupolis, Syros Adası'nda basılan Yunanca çevirisi/kompilasyon haline başvurdum: *Limenodiktis tis Mesogiu thalasis, tu Adriatiku kolpu, ton nison tu Egeu, tis Thalasis tu Marmara, ton akton tis Anatolis, Sirias, Egıptu ke Afrikis. Limenodiktis tu Elispondu, tis thalasis tu Marmara...* [Akdeniz, Adriyatik Körfezi, Ege Adaları, Marmara Denizi, Anadolu Kıyıları, Suriye, Mısır ve Afrika için Rehber. Çanakale Boğazı, Marmara Denizi için Rehber...], I. G. Norie, Lud. Lambertos, Iordanis G. Mavrommatis (Hermoupolis: Tipografion tis «Patridos», 1872). Derleyici Iordanis G. Mavrommatis iki 19. yüzyıl denizcilik rehberinden tercüme etmiş ve uyarlamıştır: Luigi Lamberti,

olarak Borgiano Portolanları eski dönemin sade metinlerine daha yakındır; öte yandan *İkinci Borgiano Portolanı*'ndaki gibi bir metne, traversoya, 18. yüzyılda rastlanmaz. Bununla birlikte, yer adlarının da Piri Reis ile hiçbir ortak yanı yoktur; İtalyan toponimisinin değiştirilmiş biçimleri de değildir. Ne yazık ki, elyazmasının kağıdının bir filigranı yoktur, bu yüzden tarihini saptamak zordur. Vatikan Kütüphanesi'nde Türk elyazmaları kataloğunu yayımlayan Ettore Rossi, metni 19. yüzyıla tarihlendirmektedir.

Araştırmamın ilk sonuçlarına dayanarak ben elyazmasının 18. yüzyılın ikinci yarısına ait olduğunu varsaymaktayım. Bir metin olarak 16. yüzyıl kopyaları ile benzerlik göstermektedir, çünkü 17. yüzyıl denizcilik kılavuzları çok daha detaylı ve zengin bilgi sunarlar. Kanımca elimizdeki portolan iki yüzyıl boyunca devam eden denizcilik teknolojisindeki eski geleneğin son örneklerinden biridir. Elbette ki metnin kendisinde böyle kesin iddialar olmamasına rağmen, Piri Reis'li otantiklikten ayrılışın ve reform çabalarının bir işaretidir. Fransız ve İngiliz kılavuzlarının gelişinden ve Osmanlı donanmasının Avrupa denizcilik sanatı ile ilminin egemenliği altına girmesinden önce, sıradan denizciler tarafından, yerinde yapılan tekrarlanmış gözlemler ve deneyimler sonucunda yazılmış bir metin olmalıdır.³¹

Özet:

Piri Reis'den Mühendishane-i Bahri-i Hümayun'un kurulduğu 1783 tarihine ve III. Selim'in bahriye teşkilatındaki reformlarına uzanan süreçte Osmanlı denizcilik teknolojisinin evrimi hakkında çok az şey biliniyor. Bu kısa çalışma Ege ve Akdeniz için 18. yüzyıl sonlarında Osmanlıca kaleme alınmış anonim bir kılavuz kitap hakkındadır. Çalışma, 16-19. yüzyıllar arasında Osmanlıca'da yazılan denizcilik el kitapları üzerine halen devam eden projenin bir parçasıdır.

Anahtar sözcükler: Akdeniz, Denizcilik, Osmanlı portolan metinleri, Osmanlı denizciliği.

Portolano del mare Mediterraneo. Nuova edizione corretta e notabilmente accresciuta da L. Lamberti (Livorno: Nanni, 1844); genişletilmiş baskı *Portolano dei mari Mediterraneo e Adriatico, del Mar Nero e del Mare di Azof. Compilato dal L.L.*, 5. baskı, 2 cilt (Livorno: Fabbreschi, 1871) ve J. W. Noric, *The New Mediterranean Pilot* (London: J. W. Noric, 1817); yeniden baskı *The Complete Mediterranean Pilot* (London: Charles Wilson, 1845).

31 Osmanlı ve Türk denizcilik faaliyetleri için, genel olarak, bkz. Ali İhsan Gencer, *Türk denizcilik tarihi araştırmaları* (İstanbul: Türkiye Denizciler Sendikası, 1986) ve Coşkun Güngen, *Türk denizcilik tarihi bibliyografyası* (Ankara: Genel Kurmay Başkanlığı Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, 1995).

Abstract:

Very little is known about the evolution of Ottoman nautical technology after Piri Reis (ca. 1470 - 1553/54) until the organization of the Mühendishane-i Bahri-i Hümayun (Naval Engineering School) in 1783 and the naval reforms by Selim III (1789-1807). This short study deals with an unknown anonymous sailing-directions manual on the Aegean and Eastern Mediterranean Seas of the late 18th century, which is written in the Ottoman language. This article constitutes a part of an ongoing project on Ottoman navigational manuals in 16th-19th century.

Keywords: Mediterranean, Navigation, Ottoman portolan texts, Ottoman navigation.

sürelî yayınlara form doldurmadan,
bankaya gitmeden
bir telefonla abonelik!

hemen arayın: 210 0 110

ya da tıklayın: www.abonet.net

bonet

istediğiniz dergi kapak fiyatıyla adresinize teslim

tel: (0212) 210 0 110 ❖ faks: (0212) 222 27 10

abonet@abonet.net ❖ www.abonet.net